

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بررسی و تحلیل بخش تجارت خارجی طی سال‌های اخیر و پیش‌بینی

صادرات، واردات و حقوق ورودی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸

مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری

گروه پژوهشی نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی

مجموعه گزارش ۳۶

شناسه گزارش

عنوان	
بررسی و تحلیل بخش تجارت خارجی طی سال‌های اخیر و پیش‌بینی صادرات، واردات و حقوق ورودی در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸	
کد شناسه	۹۷-۹-۱۰۶۶
گروه پژوهشی	نظام‌های نوین برنامه‌ریزی، بودجه‌ریزی و مدل‌سازی
پدیدآورنده	احسان طاهری فرد
همکاران	افسانه موسوی، محمود نظری و محمدرضا اخوان
مشاوران علمی	محمد جواد محسنی نیا، مجتبی خالصی
ناظر علمی	سیدعلی مدنی زاده
ناشر	مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری
تاریخ انتشار	بهمن ۱۳۹۷
مطالب این گزارش لزوماً بیانگر نظر رسمی سازمان برنامه و بودجه کشور و مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری نمی‌باشد	
حقوق معنوی اثر متعلق به پدیدآورندگان و حقوق مادی آن، به مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده‌نگری سازمان برنامه و بودجه کشور تعلق دارد و استفاده از آن با ذکر ماخذ بلامانع خواهد بود.	
آدرس: تهران - میدان بهارستان - خیابان صفی‌علی‌شاه کد پستی: ۱۱۴۹۹۴۳۱۴۱	
https://www.dfrc.ir/ Email : info@dfrc.ir	

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۷.....	تصویر و تحلیل عملکرد متغیرهای حوزه تجارت خارجی.....
۷.....	صادرات نفتی.....
۸.....	صادرات کالای غیرنفتی.....
۹.....	واردات کالا.....
۱۰.....	تراز خدمات و اجزای آن.....
۱۱.....	تراز پرداختها و اجزای اصلی آن.....
۱۲.....	مشکلات و چالشهای پیش رو.....
۱۳.....	ارائه راه کارهای عملیاتی.....

تجارت خارجی

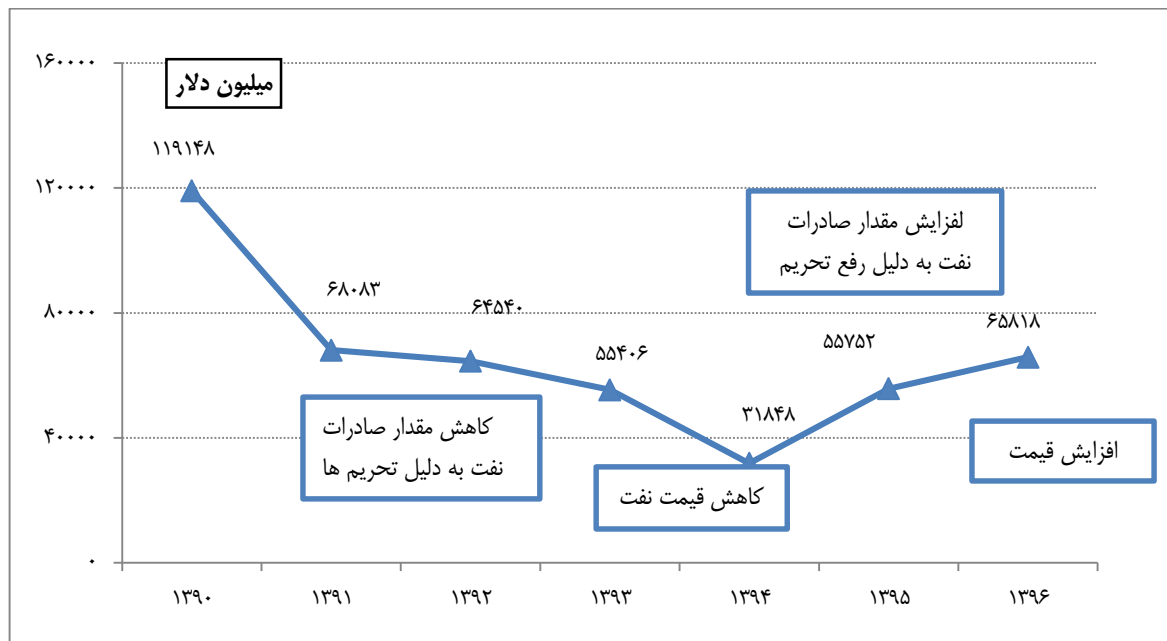
تجارت خارجی یکی از بخش‌های مهم اقتصادی است که امروزه با گسترش فن‌آوری و افزایش تنوع در تولید کالاها در جهان، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، به گونه‌ای که حضور در بازارهای جهانی و بهره‌گیری از مزایای آن می‌تواند نقش موثری در توسعه اقتصادی کشورها ایفا نماید. در این میان توسعه صادرات (غیرنفتی) با هدف هم‌افزایی و گسترش فعالیت‌های تولیدی دارای مزیت نسبی و افزایش درآمدهای ارزی از یکسو و مدیریت واردات با هدف استفاده از ظرفیت‌های تولید داخلی، کنترل مصارف ارزی و کاهش واردات غیررسمی از سوی دیگر، اصلی‌ترین موضوع مورد توجه سیاست‌گذاران در حوزه تجارت خارجی بوده و سیاست‌هایی نظیر گسترش خوشه‌ها، شبکه‌ها، تشکل‌ها و شرکت‌های بزرگ صادراتی و مشارکت بخش غیردولتی و کاهش موانع و محدودیت‌های تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای وارداتی، اتخاذ گردیده است. با توجه به شرایط تحریم‌های بین‌المللی در برخی سال‌ها، سیاست‌های کوتاه مدت مقابله با تحریم جایگزین برخی سیاست‌های میان مدت و بلند مدت گردید که از جمله آنها می‌توان به اعمال موانع غیرتعرفه‌ای نظیر ممنوعیت‌های صادراتی و وارداتی، تخصیص ارز با نرخ‌های مختلف براساس اولویت‌های کالاهای وارداتی و مداخله در بازار برخی گروه‌های کالایی به منظور جلوگیری از افزایش قیمت‌ها، اشاره نمود. در این قسمت عملکرد متغیرهای تجاری طی دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۰ مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و ضمن تبیین مشکلات و چالش‌های موجود، راهکارهای قابل عملیاتی در لایحه بودجه سال ۱۳۹۸، ارائه شده است.

تصویر و تحلیل عملکرد متغیرهای حوزه تجارت خارجی

صادرات نفتی

بررسی روند صادرات نفت و گاز بر اساس آخرین آمار بانک مرکزی طی دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۰ بیانگر آن است که صادرات نفتی از ۱۱۹,۲ میلیارد دلار در ابتدای دوره به دلیل افزایش تحریم‌های بین‌المللی و کاهش حجم صادرات (در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲) و نیز کاهش قیمت‌های نفت به ویژه در سال ۱۳۹۴، از روند نزولی شدیدی برخوردار شده و به ۳۱,۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۴ رسیده است (نمودار ۱). پس از آن به دلیل افزایش قابل توجه مقدار صادرات نفت در سال ۱۳۹۵ ناشی از کاهش فشار تحریم‌ها، ارزش صادرات نفتی به بیش از ۵۵,۷ میلیارد دلار افزایش یافت. ارزش صادرات نفت در سال ۱۳۹۶ به بیش از ۶۵,۸ میلیارد دلار رسید که در مقایسه با سال ۱۳۹۵ در حدود ۱۸,۱ درصد رشد کرده است. تصمیم به کاهش عرضه نفت برای تقویت سطح قیمت نفت و بازگرداندن ثبات به بازار نفت از سوی تولیدکنندگان اوپک و غیراوپک، نگرانی‌ها از احتمال وقوع تحولات سیاسی و نظامی جدید در منطقه خاورمیانه و خروج آمریکا از برجام و تحریم خرید نفت ایران در آینده، از جمله مهم‌ترین دلایل افزایش صادرات نفتی بوده است (نمودار ۱). لازم به ذکر است براساس آخرین آمار بانک مرکزی، صادرات نفتی در سه ماه نخست سال ۱۳۹۷ بالغ بر ۲۰,۹ میلیارد دلار بوده

که در مقایسه با دوره مشابه سال ۱۳۹۶ حدود ۴۸,۱ درصد افزایش یافته است. افزایش قیمت نفت اصلی‌ترین دلیل این رشد بوده است.^۱

نمودار ۱- روند صادرات نفتی طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۶

ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

صادرات کالای غیرنفتی

براساس آخرین آمار بانک مرکزی، صادرات کالای غیرنفتی طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۱ از یک روند صعودی برخوردار بوده به طوری که از حدود ۲۶,۷ میلیارد دلار در ابتدای دوره به حدود ۲۹,۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۱ افزایش یافته است. از مهم‌ترین دلایل رشد آن می‌توان به وجود زیرساخت‌های صادراتی، اعمال سیاست‌های تشویقی و افزایش ظرفیت‌های تولیدی به‌ویژه محصولات پتروشیمی و افزایش رقابت‌پذیری ناشی از کاهش ارزش پول ملی، اشاره نمود. اما تداوم و گسترش تحریم‌ها موجب کاهش ۲,۹ درصدی صادرات در سال ۱۳۹۲ گردید. در سال ۱۳۹۳ به واسطه انجام مذاکرات هسته‌ای، افزایش تعاملات بین‌المللی و کاهش فشارهای تحریم، صادرات غیرنفتی مجدداً افزایش یافت و با نرخ رشدی معادل ۱۸,۳ درصد به حدود ۳۳,۶

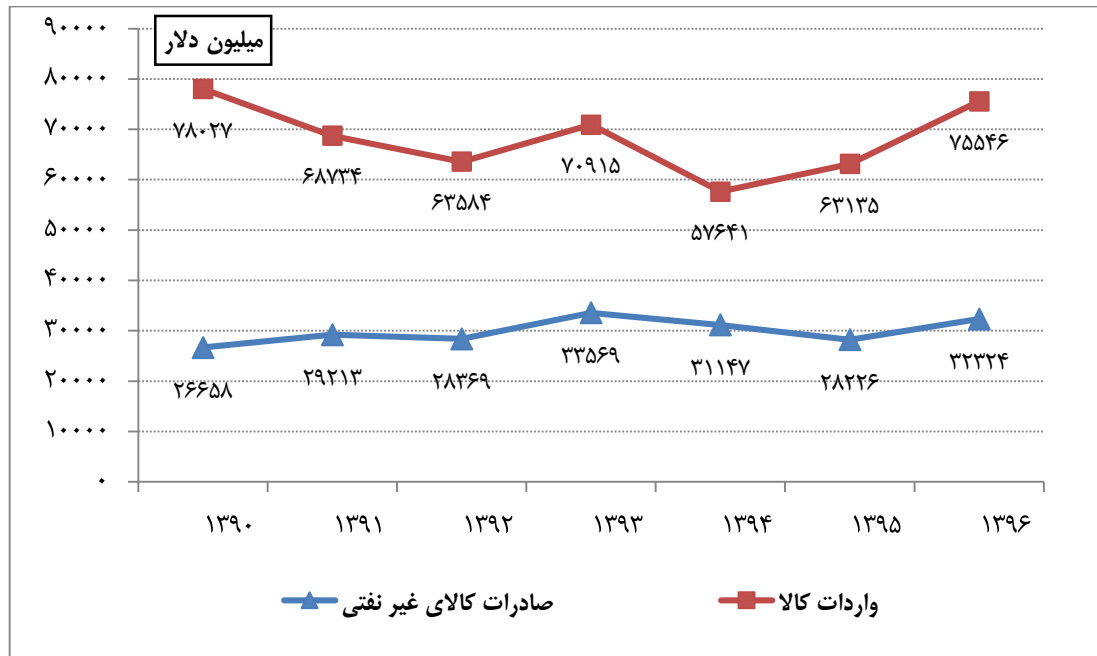
^۱ - بر اساس آخرین اطلاعات وزارت نفت متوسط قیمت نفت در پنج ماه اول سال ۱۳۹۷، ۷۴ دلار به ازای هر بشکه بوده که نسبت به مدت مشابه سال ماقبل آن بیش از ۴۷ درصد افزایش یافته است.

میلیارد دلار رسید. صادرات کالای غیرنفتی در سال‌های ۳۹۴ و ۱۳۹۵ کاهش یافت. کاهش قیمت جهانی کالاها، کاهش تقاضای چین برای کالاهای واسطه‌ای، کاهش نرخ واقعی ارز، باقی ماندن برخی مشکلات نقل و انتقال بانکی، بالا بودن هزینه حمل و نقل جاده‌ای، ریلی و دریایی، عدم تحقق کامل بسته حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی سال ۱۳۹۵ و بالا بودن هزینه تأمین مالی صادرات از مهم‌ترین دلایل کاهش صادرات در این سال‌ها بوده است. صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۹۶ بالغ بر ۳۲,۳ میلیارد دلار بوده که نسبت به سال ماقبل آن ۱۴,۵ درصد افزایش داشته است. افزایش صادرات غیرنفتی به ویژه محصولات فلزی به دلیل افزایش قیمت جهانی فلزات و افزایش نرخ ارز در نیمه دوم سال ۱۳۹۶، از مهم‌ترین دلایل رشد صادرات محسوب می‌گردد (نمودار ۲). لازم به ذکر است براساس آخرین آمار گمرک ج.ا.ایران صادرات غیرنفتی با احتساب میعانات گازی در شش ماه نخست سال ۱۳۹۷ بالغ بر ۲۳,۱ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با دوره مشابه سال ۱۳۹۶ حدود ۱۳ درصد افزایش یافته است. از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر افزایش صادرات در شش ماه نخست سال جاری می‌توان به افزایش قیمت جهانی کالاها در ماه‌های ابتدایی سال، افزایش نرخ ارز و ایجاد بازار ثانویه و معافیت صادرکنندگان کالا به کشورهای عراق و افغانستان از بازگرداندن ارز حاصل از صادرات، اشاره نمود. انتظار می‌رود در آینده نیز با توجه به افزایش نرخ ارز و تقویت قدرت رقابت‌پذیری کالاهای داخلی در عرصه بین‌المللی، میزان صادرات به ویژه در صورت حذف یا کاهش قابل توجه تحریم‌های بین‌المللی، افزایش یابد.

واردات کالا

براساس آخرین آمار بانک مرکزی، واردات کالای طی دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۰ تا سال ۱۳۹۲ از یک روند نزولی برخوردار بوده به طوری که از بیش از ۷۸ میلیارد دلار در ابتدای دوره به حدود ۶۳,۶ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۲ کاهش یافته است. اعمال تحریم‌ها و کاهش درآمدهای ارزی از یک‌سو و افزایش قیمت ارز و اعمال محدودیت‌های وارداتی از طریق اولویت‌بندی کالاهای وارداتی از سوی دیگر موجب کاهش واردات در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ گردید. اما روی کار آمدن دولت جدید و افزایش تعاملات بین‌المللی، کاهش فشارهای تحریم و اتخاذ سیاست‌هایی برای کاهش مشکلات مربوط به واردات کالا به ویژه مواد اولیه و تجهیزات مورد استفاده بخش تولید موجب شد تا واردات در سال ۱۳۹۳ اندکی افزایش یابد. واردات کالا در سال ۱۳۹۴ به دلیل کاهش درآمدهای نفتی کشور و کاهش قیمت کالاهای وارداتی به ویژه قیمت غلات و مواد غذایی، کاهش یافت. پس از آن در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ مجدداً زیاد شد (نمودار ۲). افزایش واردات خودرو و قطعات منفصله آن، افزایش واردات کالاهای سرمایه‌ای و برخی کالاهای اساسی، کاهش قاچاق کالا و انتقال واردات از کانال غیررسمی به کانال رسمی و تسریع و شفاف‌سازی امور ترخیص، از مهم‌ترین دلایل افزایش واردات در دو سال

مذکور بوده‌اند. لازم به ذکر است بر مبنای آخرین آمار گمرک، واردات کالا در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۷ بالغ بر ۲۲,۱ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل بیش از ۱۱,۹ درصد کاهش نشان می‌دهد. افزایش نرخ ارز و مدیریت واردات از طریق گروه‌بندی کالایی و گسترش ممنوعیت واردات به ۱۳۳۹ قلم کالا (شامل خودرو)، از مهم‌ترین دلایل کاهش واردات طی دوره مذکور بوده است.

نمودار ۲- روند صادرات کالای غیرنفتی و واردات کالا طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۶

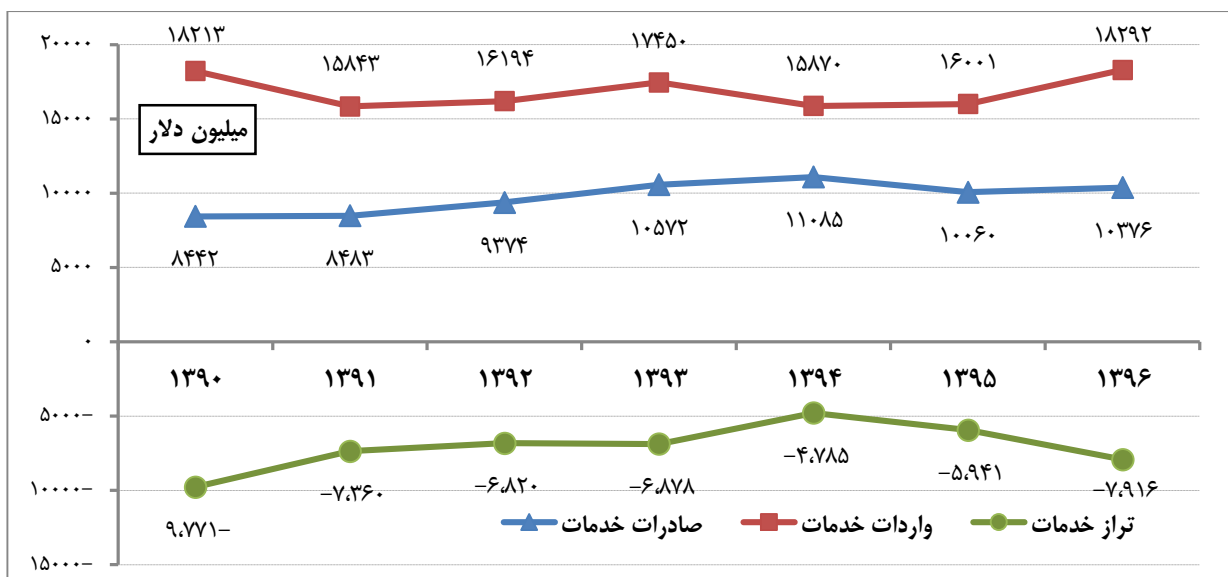
ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

تراز خدمات و اجزای آن

بررسی روند تراز خدمات طی دوره ۱۳۹۰-۱۳۹۶ نشان می‌دهد هر چند این حساب همواره با کسری مواجه بوده اما میزان کسری طی دوره با نوساناتی روبه‌رو شده به طوری که کسری حساب مذکور از حدود ۹,۸ میلیارد دلار در ابتدای دوره با روند کاهشی به حدود ۶,۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۲ کاهش یافته، سپس با اندکی افزایش به حدود ۶,۹ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۳ رسیده است. تراز مذکور در سال ۱۳۹۴ بهبود یافت و پس از آن مجدداً از روند کاهشی برخوردار گشت. به طوری که در پایان سال ۱۳۹۶ حدود ۸ میلیارد دلار بوده است (نمودار ۳). شدت یافتن تحریم‌های بین‌المللی و به تبع آن کاهش حمل و نقل بین‌المللی در هر دو سمت صادرات و واردات و کاهش واردات خدمات فنی و مهندسی خارجی به کشور به ویژه در حوزه نفت در سال‌های اولیه دوره و افزایش تقاضای ارز مسافرتی ناشی از عدم تعدیل مناسب نرخ ارز از سال ۱۳۹۲ به بعد، از جمله مهم‌ترین عواملی بوده‌اند که تراز خدمات را در سال‌های دوره مذکور تحت تأثیر قرار داده‌اند. براساس آخرین آمار بانک مرکزی کسری تراز مذکور در سه ماه نخست سال ۱۳۹۷ حدود ۲,۳ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با دوره مشابه سال ۱۳۹۶ حدود ۳۲,۹ درصد افزایش یافته است.

صادرات خدمات طی دوره ۹۶-۱۳۹۰ با متوسط نرخ رشد سالانه‌ای در حدود ۳,۵ درصد از حدود ۸,۴ میلیارد دلار در ابتدای دوره به حدود ۱۰,۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ افزایش یافته است. طی دوره مورد بررسی سرفصل حمل و نقل (به‌ویژه حمل بار) و پس از آن مسافرت و خدمات ساختمانی بالاترین سهم را در صادرات خدمات دارا بوده‌اند. لازم به ذکر است بر اساس آخرین آمار بانک مرکزی صادرات خدمات در سه ماه نخست سال ۱۳۹۷ حدود ۲,۳ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با دوره مشابه سال ۱۳۹۶ بیش از ۸,۴ درصد کاهش یافته است.

واردات خدمات طی دوره مذکور با متوسط نرخ رشد سالانه‌ای در حدود ۰,۱ درصد از حدود ۱۸,۹ میلیارد دلار در ابتدای دوره به حدود ۱۸,۳ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ کاهش یافته است. طی دوره مورد بررسی سرفصل مسافرت (به‌ویژه مسافرت شخصی) بالاترین سهم و پس از آن حمل و نقل (به‌ویژه حمل بار) بالاترین سهم را در واردات خدمات داشته‌اند. براساس آخرین آمار بانک مرکزی واردات خدمات در سه ماه نخست سال ۱۳۹۷ حدود ۴,۶ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با دوره مشابه سال ۱۳۹۶ حدود ۸,۴ درصد افزایش یافته است.

نمودار ۳- روند تراز خدمات و اجزای آن طی دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۰

ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

تراز پرداخت‌ها و اجزای اصلی آن

بررسی روند تراز پرداخت‌ها طی دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۰، نشان می‌دهد این تراز از ۲۱,۴ میلیارد دلار در ابتدای دوره با روند کاهشی به ۸,۱- میلیارد دلار در پایان سال ۱۳۹۶ رسیده است. مثبت بودن این تراز به معنای اضافه شدن ارز به موجودی ارزی کشور در نتیجه فعالیت‌های تجاری و انتقال سرمایه است. براساس آخرین آمار بانک مرکزی، تراز مذکور در سه ماه نخست سال ۱۳۹۷ دارای مازادی بیش از ۳,۹ میلیارد دلار بوده است.

براساس آخرین آمار بانک مرکزی، حساب جاری به‌عنوان اصلی‌ترین جزء تراز پرداخت‌ها، طی دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۰ با متوسط نرخ رشدی در حدود ۲۰- درصد از بیش از ۵۸,۵ میلیارد دلار در ابتدای دوره به بیش از ۱۵,۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ کاهش یافته است. بررسی روند اجزای این حساب نشان می‌دهد کاهش حساب کالا (به دلیل کاهش مقدار صادرات و قیمت نفت) مهم‌ترین عامل تاثیرگذار بر حساب جاری بوده است. براساس آخرین آمار بانک مرکزی، تراز مذکور در سه ماه نخست سال ۱۳۹۷ حدود ۱۱,۱ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با دوره مشابه سال ۱۳۹۶ بیش از ۱۹۷ درصد افزایش یافته است (جدول ۱).

بررسی روند حساب سرمایه طی دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۰، نشان می‌دهد این حساب به استثنای سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴، همواره منفی بوده است. به عبارتی در بیشتر سال‌های دوره مذکور، میزان خروجی سرمایه از میزان ورودی آن بیشتر بوده است. اجرایی شدن توافق برجام و افزایش ارتباطات بین‌المللی از مهم‌ترین دلایل بهبود تراز مذکور در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ بوده است. خالص حساب سرمایه در سال ۱۳۹۶ با کسری بالغ بر ۱۹,۳ میلیارد دلار مواجه بوده که در مقایسه با سال ماقبل آن حدود یک میلیارد دلار افزایش یافته است. براساس آخرین آمار بانک مرکزی ج.ا.ایران، کسری تراز مذکور در سه ماه نخست سال ۱۳۹۷ حدود ۵,۳ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با دوره مشابه سال ۱۳۹۶ بیش از ۲۹۳ درصد افزایش یافته است (جدول ۱).

جدول ۱- روند تراز پرداخت‌ها و اجزای آن طی دوره سه ماه اول ۱۳۹۷ - ۱۳۹۰ (میلیون دلار)

عنوان / سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	سه ماه اول ۱۳۹۷
حساب کالا	۶۷۷۷۹	۲۸۵۶۲	۲۹۳۲۶	۱۸۰۶۱	۵۳۵۴	۲۰۸۴۳	۲۲۵۹۶	۱۲۹۸۳
حساب خدمات	-۹۷۷۱	-۷۳۶۰	-۶۸۲۰	-۶۸۷۸	-۴۷۸۵	-۵۹۴۱	-۷۹۱۶	-۲۲۷۶
حساب درآمد	۹۳	۱۶۴۹	۲۰۳۴	۱۸۴۵	۲۴۱	۹۲۸	۶۶۹	۲۱۰
حساب انتقالات	۴۰۶	۵۰۹	۵۶۵	۵۴۳	۴۲۷	۵۵۸	۴۶۷	۱۴۴
حساب جاری	۵۸۵۰۷	۲۳۳۶۲	۲۵۱۰۵	۱۳۵۷۱	۱۲۳۷	۱۶۳۸۸	۱۵۸۱۶	۱۱۰۶۱
خالص حساب سرمایه	-۱۶۸۷۵	-۹۹۴۸	-۹۳۳۱	۵۵۹	۲۳۴۶	-۱۸۲۸۸	-۱۹۳۲۱	-۵۲۶۳
اشتباهات آماری	-۲۰۱۹۶	-۱۲۰۱	-۲۵۹۵	-۵۵۶۹	-۱۳۵۰	-۵۷۶۵	-۴۶۳۵	-۱۸۶۵
تراز پرداخت‌ها	۲۱۴۳۶	۱۲۳۱۳	۱۳۱۸۹	۸۵۶۱	۲۲۳۳	-۷۶۶۶	-۸۱۴۰	۳۹۳۳

ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

مشکلات و چالش‌های پیش رو

سهم پایین محصولات نهایی و با ارزش افزوده بالا در صادرات کشور و اتکای بخش عمده صادرات کشور به محصولات پایه و کمتر فرآوری شده و فله‌ای؛ رقابت‌پذیری پایین کالاهای صادراتی در بازارهای خارجی ناشی از بالابودن هزینه‌های تولید، پایین بودن بهره‌وری، بالابودن هزینه‌های مبادله بنگاه‌ها، بالابودن سطح عمومی قیمت‌ها و پایین بودن کیفیت کالاهای تولید داخل؛ دوگانگی نرخ ارز؛ وجود بوروکراسی داخلی و تعدد مراکز تصمیم‌گیری در حوزه تجارت خارجی؛ عدم تنوع بازارهای صادراتی و وارداتی و اتکا به کشورهای محدود به ویژه کشورهای همسایه برای تجارت و بی‌ثباتی روابط سیاسی با این کشورها و بالابودن هزینه حمل و نقل ناشی از ضعف زیرساخت‌های ارتباطی حمل و نقل، از جمله مهم‌ترین مشکلاتی است که حوزه تجارت خارجی طی سال‌های متمادی با آن‌ها مواجه می‌باشد.

علاوه بر چالش‌های مذکور، خروج آمریکا از برجام و ازسرگیری و اعمال تحریم‌های یک جانبه، مهم‌ترین چالش پیش‌روی حوزه تجارت خارجی است. از جمله مهم‌ترین آثار تحریم‌ها در حوزه تجارت خارجی می‌توان به کاهش شدید صادرات نفت و محدودیت در انتقال درآمدهای ارزی حاصل از آن، ایجاد محدودیت‌های تجاری به‌ویژه در صادرات فولاد و آلومینیوم، محدودیت بر نقل و انتقالات مالی از جمله محدودیت در استفاده از ابزارهای مرسوم تجارت بین‌الملل نظیر گشایش اعتبارات اسنادی و حواله، محدود کردن بیمه‌های حمل و نقل و ناوگان‌های کشتیرانی، کاهش عرضه کالای صادراتی ناشی از افزایش قیمت تمام شده و کند شدن رشد تولید ملی، ایجاد مشکل در صدور ضمانت‌نامه‌های بانکی برای حضور در پروژه‌های خدماتی و افزایش هزینه‌های تجارت، اشاره نمود. همچنین با افزایش نرخ ارز و گران‌تر شدن واردات انتظار می‌رود واردات کالا و خدمات از جمله واردات کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای کاهش یابد که این امر به نوبه خود می‌تواند کاهش تولید و نیز صادرات را به دنبال داشته باشد.

ارائه راه کارهای عملیاتی

از آنجا که خروج آمریکا از برجام اصلی‌ترین چالش پیش‌روی حوزه تجارت خارجی است و با توجه به اهمیت بخش تجارت خارجی به لحاظ اثرپذیری و اثرگذاری، توسعه صادرات غیرنفتی و مدیریت واردات باید بیش از پیش مد نظر قرار گیرد. در این راستا حمایت از صادرات غیرنفتی از طریق تداوم بسته حمایت از صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۹۸ و در نظر گرفتن منابع بودجه‌ای در کنار منابع بانک و صندوق توسعه ملی می‌تواند گام مثبتی در راستای حمایت همه جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات باشد. همچنین با توجه به ملاحظات جدید حاکم بر فضای روابط بین‌الملل و شرایط پیش‌رو، لازم است سازمان توسعه تجارت جداول هدفگذاری کالایی و کشوری صادرات غیر نفتی را تدوین نماید.

از دیگر اقدامات، می‌توان به حل مشکلات مربوط به رفع تنش‌های بین‌المللی، برقراری و بهبود روابط کارگزاری با بانک‌های خارجی و نقل و انتقالات ارزی، ثبات بازار ارز و تسهیل فضای مبادلات ارزی، ایجاد شرکت‌های بزرگ صادراتی به منظور حفظ و توسعه بازارهای صادراتی، اجرایی نمودن برنامه‌ها و تکالیف پروژه‌های اقتصاد مقاومتی به ویژه در حوزه برنامه ملی پیشبرد برونگرایی اقتصاد، تسهیل تجاری از طریق بررسی قوانین تجاری، اصلاح تعرفه‌ها، رفع موانع غیرتعرفه‌ای و کاهش تعداد مجوزها، تقویت روابط اقتصادی، سیاسی و دیپلماتیک با کشورهای همسایه و منطقه، ارائه مشوق‌های منطقه‌ای و بین‌المللی برای خرید محصولات ایرانی، ارتقای جایگاه ایران در زنجیره ارزش جهانی، ممیزی دقیق اقلام وارداتی و حمایت ویژه از تولید کالاهای جایگزین وارداتی مهم که از مشابه داخلی برخوردار نیستند و یا ارزی بالایی دارند، اشاره نمود.

پیش‌بینی وضعیت تجارت خارجی

برای پیش‌بینی صادرات و واردات در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ مفروضات زیر در نظر گرفته شده است:

- صادرات نفت به میزان ۱,۵ میلیون بشکه در روز برای سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸
 - قیمت ۵۵ دلار به ازای هر بشکه و ۵۴ دلار به ازای هر بشکه نفت خام به ترتیب برای سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸
 - نرخ ۶۵۰۰۰ ریال و ۸۰۰۰۰ ریال برای هر دلار آمریکا به ترتیب برای سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸
 - نرخ تورم ۳۰ درصد برای سال‌های مذکور
 - نرخ رشد تولید ۱,۵- درصد و ۳,۱- درصد به ترتیب برای سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸
- پیش‌بینی میزان واردات و صادرات بر مبنای مفروضات فوق و نتایج حاصل از تخمین و برازش الگوهای اقتصادسنجی طی دوره ۱۳۹۶-۱۳۵۰، در جدول زیر ارائه شده است:

نتایج پیش‌بینی صادرات و واردات کالا - میلیارد دلار

۱۳۹۸	۱۳۹۷	
۴۷,۰۴	۴۴,۲	صادرات غیرنفتی گمرک (بدون میعانات گازی)
۳۴,۶	۳۹,۹	واردات گمرک
۳۹,۲	۳۶,۸	صادرات بانک مرکزی
۵۰,۴	۵۸,۰۱	واردات بانک مرکزی

ماخذ: برآوردهای کارشناسی

لازم به توضیح است از آنجا که الگوی اقتصادسنجی براساس آمارهای بانک مرکزی ج. ا. ایران برآورد شده است. ابتدا متغیرها بر پایه آمار مذکور پیش‌بینی شده و سپس با توجه به اختلاف آماری بانک مرکزی و گمرک ج. ا. ایران، ارقام پیش‌بینی برپایه اطلاعات گمرک نیز محاسبه شده است. عمده‌ترین اختلاف آماری بانک مرکزی و گمرک در حوزه صادرات به دلیل آن است که بانک مرکزی صادرات میعانات گازی و بخشی از صادرات پتروشیمی ارائه شده توسط گمرک را در آمار صادرات نفت لحاظ می‌نماید، بدین ترتیب میزان صادرات غیرنفتی که توسط بانک مرکزی اعلام می‌شود کمتر از آمار اعلامی گمرک است. در حوزه واردات به دلیل لحاظ نمودن آمار واردات مناطق آزاد و ویژه اقتصادی، بازارچه‌های مرزی، قاچاق و سایر موارد مشابه در آمار اعلامی بانک مرکزی، این آمار بیشتر از آمار اعلامی گمرک است.

پیش‌بینی درآمدهای گمرکی

درآمدهای گمرکی بخشی از درآمدهای دولت می‌باشد که از دو جزء اصلی حقوق ورودی خودرو و سایر کالاها تشکیل شده است. ردیف جمعی - خرجی نیز بخش کوچکی از درآمدهای گمرکی را تشکیل می‌دهد که حقوق

ورودی کالاهایی که از معافیت برخوردارند، در بر می‌گیرد. در جدول زیر حقوق ورودی بر اساس مولفه‌های مذکور آورده شده است:

بررسی و تحلیل بخش تجارت خارجی طی سال های اخیر و پیش بینی صادرات، واردات و حقوق ورودی در سال های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۷

جدول ۲- واردات خودرو و سایر کالاها و حقوق ورودی آنها برای سال های ۱۳۹۸-۱۳۹۰

سال	خودرو					سایر کالاها					جمع خودرو و سایر کالاها			جمع خرجی	کل	تعرفه		
	واردت	واردت	نرخ ارز	حقوق ورودی	تعرفه	واردت	نرخ ارز	حقوق ورودی	تعرفه	واردت	واردت	حقوق ورودی	و سایر				حقوق ورودی	مؤثر
۱۳۹۰	۸۲۹	۸،۹۸۹،۶۷۶	۱۰،۸۴۴	۷،۳۷۱،۳۰۳	۸۲،۰	۶۰،۹۸۰	۶۶۴،۰۷۲،۲۰۰	۱۰،۸۹۰	۷۰،۵۱۴،۲۹۷	۱۰،۶	۶۱،۸۰۹	۶۷۳،۰۶۱،۸۷۶	۷۷،۸۸۵،۶۰۰	۱۰،۴۴،۲۰۰	۷۸،۹۲۹،۸۰۰	۱۱،۷		
۱۳۹۱	۱۰،۰۸۹	۱۸،۰۱۰،۹۷۱	۱۶،۵۳۹	۱۴،۳۲۸،۴۹۰	۷۹،۶	۵۲،۳۶۲	۸۱۵،۱۱۹،۲۵۴	۱۵،۵۶۷	۶۱،۷۲۰،۳۱۰	۷،۶	۵۳،۴۵۱	۸۳۳،۱۳۰،۲۲۵	۷۶،۰۴۸،۸۰۰	۳۵۴،۲۰۰	۷۶،۴۰۳،۰۰۰	۹،۲		
۱۳۹۲	۱،۶۲۲	۴۰،۰۸۹،۳۵۲	۲۴،۷۱۶	۱۴،۸۴۲،۳۵۹	۳۷،۰	۴۸،۰۸۸	۱،۱۶۷،۰۴۷،۶۷۲	۲۴،۲۶۹	۶۵،۱۱۶،۰۰۰	۵،۶	۴۹،۷۱۰	۱،۲۰۷،۱۳۷،۰۲۴	۷۹،۹۵۸،۳۵۹	۴۳۹،۴۰۰	۸۰،۳۹۷،۷۵۹	۶،۷		
۱۳۹۳	۲،۱۵۱	۵۶،۶۲۲،۹۲۴	۲۶،۳۲۴	۲۶،۱۳۴،۶۲۸	۴۶،۲	۵۱،۴۱۸	۱،۳۵۳،۱۱۶،۰۸۸	۲۶،۳۱۶	۱۰۶،۲۹۰،۹۴۰	۷،۹	۵۳،۵۶۹	۱،۴۰۹،۷۳۹،۰۱۲	۱۳۲،۴۲۵،۵۶۸	۱،۰۰۰،۰۰۰	۱۳۳،۴۲۵،۵۶۸	۹،۵		
۱۳۹۴	۱،۲۳۳	۳۶،۳۲۹،۱۱۲	۲۹،۴۶۴	۱۶،۵۶۳،۴۴۲	۴۵،۶	۴۰،۲۵۶	۱،۱۸۶،۱۰۲،۷۸۴	۲۹،۴۶۴	۹۲،۸۴۱،۵۵۹	۷،۸	۴۱،۴۸۹	۱،۲۲۲،۴۳۱،۸۹۶	۱۰۹،۴۰۵،۰۰۱	۶،۱۰۰،۰۰۰	۱۱۵،۵۰۵،۰۰۱	۹،۴		
۱۳۹۵	۱،۹۵۴	۶۱،۴۴۷،۴۳۸	۳۱،۴۴۷	۲۶،۶۱۰،۴۳۸	۴۳،۳	۴۲،۰۸۸	۱،۳۲۳،۰۳۶،۲۸۰	۳۱،۴۳۵	۱۴۹،۶۶۱،۱۸۰	۱۱،۳	۴۴،۰۴۲	۱،۳۸۴،۴۸۳،۷۱۸	۱۷۶،۲۷۱،۶۱۸	۶،۷۰۰،۰۰۰	۱۸۲،۹۷۱،۶۱۸	۱۳،۲		
۱۳۹۶	۱،۸۳۶	۶۱،۳۴۰،۷۶۰	۳۳،۴۱۰	۲۵،۳۰۰،۰۰۰	۴۱،۲	۵۲،۴۶۶	۱،۷۸۳،۰۰۴،۵۴۴	۳۳،۹۸۴	۱۹۱،۷۰۰،۰۰۰	۱۰،۸	۵۴،۳۰۲	۱،۸۴۴،۳۴۵،۳۰۴	۲۱۷،۰۰۰،۰۰۰	۹،۸۰۰،۰۰۰	۲۲۶،۸۰۰،۰۰۰	۱۲،۳		
۱۳۹۷	۲۸۱	۱۱،۸۰۲،۰۰۰	۴۲،۰۰۰	۸،۸۵۱،۵۰۰	۷۵،۰	۳۹،۷۱۹	۱،۶۶۸،۱۹۸،۰۰۰	۴۲،۰۰۰	۱۲۸،۴۵۱،۲۴۶	۷،۷	۴۰،۰۰۰	۱،۶۸۰،۰۰۰،۰۰۰	۱۳۷،۲۰۲،۷۴۶	۹،۸۰۰،۰۰۰	۱۴۷،۱۰۲،۷۴۶	۸،۸		
۱۳۹۸	۰	۰	۵۲،۵۰۰	۰	۷۵،۰	۳۴۶،۰۰	۱،۸۱۶،۵۰۰،۰۰۰	۴۲،۰۰۰	۱۱۱،۸۹۶،۴۰۰	۷،۵	۳۴۶،۰۰،۰	۱،۴۵۳،۲۰۰،۰۰۰	۱۱۱،۸۹۶،۴۰۰	۹،۸۰۰،۰۰۰	۱۲۱،۶۹۶،۴۰۰	۸،۴		

در جدول ۲، میزان واردات (دلاری و ریالی) و حقوق ورودی پرداختی برای سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۹۰ آورده شده است. در قسمت درآمدهای ناشی از واردات خودرو، این درآمدها در سال ۱۳۹۶-۱۳۹۰ تقریباً افزایشی بوده که دلیل آن افزایش میزان واردات خودرو در این سال‌ها است. حقوق ورودی مؤثر واردات خودرو در سال‌های ۱۳۹۱-۱۳۹۰ در حدود هشتاد درصد (۸۰٪) بوده است. در سال ۱۳۹۲ با توجه به شرایط تحریم اقتصادی و افزایش نرخ ارز، نرخ ارز مورد محاسبه در حقوق ورودی به نرخ مبادله‌ای تغییر یافت. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود نرخ ارز با افزایشی در حدود ۵۰ درصد از ۱۶۵۳۹ ریال به ۲۴۷۱۶ ریال افزایش و در مقابل سود بازرگانی به نصف کاهش یافت که در مجموع سبب شد حقوق ورودی مؤثر خودروهای وارداتی به ۳۷ درصد در سال ۱۳۹۲ تقلیل یابد. در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ با توجه به افزایش نرخ ارز و برقراری حقوق ورودی خودرو بر حسب حجم موتور، حقوق ورودی مؤثر به ۴۶ درصد افزایش یافت. در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ با ورود خودروهای هیبریدی و تعیین حقوق ورودی ۵ درصد (۴ درصد حقوق پایه و ۱ درصد سود بازرگانی) برای آنها، حقوق ورودی مؤثر خودرو نیز به ترتیب به ۴۳ و ۴۱ درصد تقلیل پیدا کرد. در سه ماهه اول سال ۱۳۹۶ با توجه به افزایش شدید ثبت سفارش واردات خودرو به منظور جلوگیری از واردات بیش از حد خودرو، ثبت سفارش خودرو متوقف گردید و پس از گذشت ۶ ماه امکان ثبت سفارش خودرو با حقوق ورودی جدیدی که از افزایش قابل توجهی برخوردار بود، فراهم شد. با این حال میزان واردات خودرو از کاهش در خور توجهی برخوردار نبوده و از ۱,۹ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۵ به ۱,۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۶ تنزل یافت. در سال ۱۳۹۷ به‌رغم پیش‌بینی درآمد ۴۲ هزار میلیارد ریالی از محل واردات خودرو، در چهار ماهه نخست تعداد ۱۰۳۷۱ خودرو به ارزش ۲۸۱ میلیون دلار وارد کشور شده است. از آنجاکه واردات خودرو در سال ۱۳۹۷ ممنوع گردید، با در نظر گرفتن نرخ ارز ۴۲۰۰۰ ریال برای محاسبه حقوق ورودی و متوسط حقوق ورودی ۷۵ درصد، درآمد گمرکی ناشی از واردات خودرو در سال جاری ۸,۸ هزار میلیارد ریال خواهد رسید. به عبارت دیگر تنها ۲۰ درصد درآمد پیش‌بینی شده محقق خواهد شد. با توجه به تحریم اقتصادی آمریکا و کمبود منابع ارزی دولت، پیش‌بینی می‌شود ممنوعیت واردات خودرو برای سال ۱۳۹۸ نیز تداوم یابد، در نتیجه واردات خودرو و درآمد گمرکی ناشی از آن برای سال ۱۳۹۸ نیز متصور نمی‌باشد و در نتیجه، این بخش از درآمدهای دولت حذف خواهد شد.

در قسمت واردات سایر کالاها لازم به ذکر است چون عمده واردات در این گروه، ماشین‌آلات خط تولید و مواد اولیه واحدهای تولیدی است که از حقوق ورودی پایینی برخوردارند، لذا حقوق ورودی این قسمت نسبت به خودرو به مراتب پایین‌تر است. در سال ۱۳۹۰ حقوق ورودی مؤثر این کالاها ۱۰,۶ بوده است، در سال ۱۳۹۱ به‌رغم افزایش نرخ ارز از ۱۰۸۹۰ ریال در سال ۱۳۹۰ به ۱۵۵۶۷ ریال در سال ۱۳۹۱، به‌دلیل کاهش میزان واردات از ۶۰,۹ میلیارد دلار به ۵۲,۳ میلیارد دلار، درآمد گمرکی از ۷۰ هزار میلیارد ریال به ۶۱ هزار میلیارد ریال کاهش یافت. حقوق ورودی مؤثر نیز به دلیل کاهش واردات و تاکید بر واردات کالاهای اساسی و مواد اولیه که از حقوق ورودی پایین‌تری برخوردارند، به ۷,۶ درصد کاهش یافت. در سال ۱۳۹۲ با توجه به شرایط تحریم اقتصادی و کاهش واردات، به‌رغم افزایش نرخ ارز، به‌دلیل اینکه کالاهای ضروری‌تر مورد توجه قرار

گرفته بود و حقوق ورودی طبقات بالا به نصف تقلیل یافت، حقوق ورودی مؤثر به ۵,۵ درصد تقلیل پیدا کرد. در سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۴، به دلیل افزایش نرخ ارز، حقوق ورودی مؤثر نیز بهبود پیدا نمود و به ۷,۸ درصد رسید. در سال ۱۳۹۵ به دلیل اجرای سیاست کاهش طبقات تعرفه و در نتیجه افزایش میانگین وزنی حقوق ورودی کالاها، به‌ویژه با افزایش حداقل حقوق ورودی از ۴ درصد به ۵ درصد، حقوق ورودی مؤثر به ۱۱,۳ درصد افزایش یافت. البته بهبود سیستم‌های کنترلی گمرک ایران و کاهش میزان قاچاق کالا که از حقوق ورودی بالایی برخوردارند، در این افزایش مؤثر بوده است. به‌طوری‌که درآمد گمرکی این گروه از کالاها از ۹۲,۸ هزار میلیارد ریال به ۱۴۹,۶ هزار میلیارد ریال افزایش پیدا کرد. این شرایط برای سال ۱۳۹۶ نیز تکرار شد. در سال ۱۳۹۷ به‌رغم پیش‌بینی درآمد ۲۴۱,۲ هزار میلیارد ریالی در قانون بودجه، به‌دلیل ممنوعیت واردات کالاهای غیرضروری که از حقوق ورودی بالایی برخوردار می‌باشند و تاکید بر واردات کالاهای ضروری که از حقوق ورودی پایینی برخوردارند، انتظار می‌رود حقوق ورودی مؤثر کاهش یابد. در سال ۱۳۹۷ پیش‌بینی می‌شود واردات کالا به حدود ۴۰ میلیارد دلار برسد. با کاهش سهم خودرو از این رقم، میزان واردات سایر کالاها بالغ بر ۳۹۷۱۹ میلیون دلار خواهد بود. در صورتی که از این میزان واردات ۱۳ میلیارد دلار آن به کالاهای اساسی با حقوق ورودی ۵ درصد اختصاص یابد و باقیمانده آن با حقوق ورودی ۹ درصد در نظر گرفته شود. (به‌دلیل اینکه حقوق ورودی مؤثر سال قبل ۱۰,۵ درصد بود و در سال جاری واردات برخی از کالاهای با حقوق ورودی بالا که عمدتاً کالاهای غیرضرور و مصرفی است، ممنوع شده است. انتظار می‌رود حقوق ورودی کالا در سال جاری ۹ درصد باقی بماند) حقوق ورودی مؤثر به ۷,۷ درصد خواهد رسید. با احتساب نرخ ارز ۴۲۰۰۰ ریال برای محاسبه حقوق ورودی، درآمد دولت ناشی از واردات سایر کالا به ۱۲۷,۳ هزار میلیارد ریال کاهش می‌یابد که در حدود نصف درآمدهای پیش‌بینی شده در قانون بودجه سال جاری است. برای سال ۱۳۹۸ پیش‌بینی واردات ۳۴,۶ میلیارد دلار است که با توجه به ممنوعیت واردات خودرو و فروض بالا که برای سایر کالاها در نظر گرفته شده است، پیش‌بینی می‌شود حقوق ورودی مؤثر به ۷,۵ درصد کاهش یابد. بر این اساس، با احتساب نرخ ارز ۴۲۰۰۰ ریال برای محاسبه حقوق ورودی، درآمد ناشی از حقوق ورودی سایر کالاها به حدود ۱۲۱ هزار میلیارد ریال کاهش خواهد یافت. چنانچه نرخ پایه ارزش‌گذاری کالاهای وارداتی به نرخ نیما یعنی حدود ۸۰۰۰۰ ریال افزایش یابد، درآمد ناشی از حقوق ورودی سایر کالاها به حدود ۲۲۳ هزار میلیارد ریال افزایش خواهد یافت. در این صورت علیرغم کاهش واردات درآمد حقوق ورودی نسبت به سال ۱۳۹۷ به دلیل افزایش نرخ ارز پایه ارزش‌گذاری کالاهای گمرکی افزایش خواهد یافت. به عبارت دیگر میزان حقوق ورودی در سال ۱۳۹۸ در دامنه ۱۲۱ هزار میلیارد ریال و ۲۲۳ هزار میلیارد ریال پیش‌بینی می‌شود که نتایج متفاوتی بر متغیرهای اقتصاد کلان به‌ویژه نرخ تورم خواهد داشت.

ردیف جمعی - خرجی که به معافیت‌های دستگاه‌های اجرایی و سایر معافیت‌های گمرکی اشاره دارد، از روند افزایشی برخوردار بوده است. که انتظار می‌رود این روند صعودی با توجه به افزایش معافیت‌ها به‌ویژه معافیت‌های کوله‌بری و ته‌لنجی در سال ۱۳۹۸ نیز ادامه یابد. زیرا در سال ۱۳۹۷ بر اساس مصوبه هیات وزیران تعداد خانوار تحت پوشش کوله‌بری از ۴۵۰ هزار خانوار به یک میلیون و پانصد هزار خانوار (و یا از ۱,۸ میلیون

نفر به ۶ میلیون نفر) افزایش یافت و نیز معافیت هر نفر از ۵ میلیون ریال به ۶ میلیون ریال ارتقاء یافته است. به این ترتیب پیش‌بینی می‌شود میزان معافیت از ۹ هزار میلیارد ریال به ۴۲ هزار میلیارد ریال افزایش یابد. در ارتباط با معافیت ملوانان علاوه بر اینکه این معافیت از خلیج فارس به دریای عمان گسترش یافته است، برای هر ملوان در هر نوبت از ۱۰۰ میلیون ریال به ۱۵۰ میلیون ریال افزایش یافته است. بنابراین لازم است این موضوع در لایحه بودجه سال آینده مورد توجه قرار گیرد.

در مجموع همان‌گونه که در ستون آخر جدول مشاهده می‌شود در سال ۱۳۹۲ به دلیل تحریم‌های اقتصادی، حقوق ورودی مؤثر کاهش پیدا نمود که دلیل آن تاکید بیشتر بر کالاهای ضروری و اساسی، مواد اولیه واحدهای تولیدی و ماشین‌آلات خط تولید که از حقوق ورودی پایینی برخوردارند، بوده است. این شرایط برای سال آینده که موضوع ممنوعیت واردات خودرو و کالاهای غیرضرور مورد توجه است و نیز واردات کالاهای اساسی (که از حداقل حقوق ورودی برخوردارند)، مورد تاکید هست، احتمالاً وجود خواهد داشت. لذا پیش‌بینی می‌شود در سال آتی حقوق ورودی مؤثر کاهش یابد و میزان واردات نیز در نتیجه تحریم‌های اقتصادی و کمبود منابع ارزی تنزل یابد که این امر، در مجموع، در صورت تثبیت نرخ ارز در سطح ۴۲۰۰۰ ریال برای ارزش‌گذاری کالاهای وارداتی، موجب کاهش درآمدهای حاصل از حقوق ورودی خواهد شد.